

VYSOKÁ ŠKOLA MEZINÁRODNÍCH A VEŘEJNÝCH VZTAHŮ PRAHA, o.p.s.

U Sentořky 17, 150 00 Praha 5, Česká republika tel:+420 251 561 557 E-mail: info@vsmvv.cz

**ZAČLENĚNÍ POZICE TERITORIA BLÍZKÉHO
VÝCHODU V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH
S DŮRAZEM NA ROZVOJ TURISMU
V KONTEXTU DESTABILIZACE TERITORIA
A MOŽNÉ PREVENCE BEZPEČNOSTNÍCH
RIZIK V TURISMU V EVROPSKÉ UNII**

ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA

Projekt smluvního výzkumu

Poskytovatel / uživatel výstupu: Agentura CzechTourism,

Česká centrála cestovního ruchu, Vinohradská 46, 120 41 Praha 2

Hlavní řešitel projektu: prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Řešitelský tým: prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc., doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.,
PhDr. Vít Rouč, Ph.D., Mgr. Štěpán Strnad, Ph.D.

Řešitelské období: 2019 – 2020

Datum zahájení a ukončení projektu: 1. 2. 2019 – 31. 12. 2020

Cíle projektu:

- Ekonomické a politické zhodnocení teritoria
- Bezpečnostní situace v teritoriu a bezpečnostní hrozby v mezinárodních vztazích a rizika pro oblast turismu
- Dopady a možnosti prevence v EU
- Vzájemné vztahy arabských zemí a Izraele s dopady na turismus

Výstupy: analytická studie (100 % autorství prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.)

Autor analytické studie: prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc. (podíl 100 %)

Diseminace: vědecký časopis *Journal of Diplomatic and Social Studies* 2/2020

Sestavovatelská práce závěrečné zprávy: doc. Ing. Pavel Krpálek, CSc.
prorektor pro vědu, výzkum, tvůrčí, publikační a grantovou činnost

ISBN 978-80-7632-020-8

ANALYTICKÁ STUDIE

Destabilizace Blízkého východu a její dopady na cestovní ruch

Eduard Gombár

Teroristické útoky z 11. září 2001, „Válka proti terorismu“, americká invaze do Afghánistánu a americko-britská invaze do Iráku na jaře 2003 vedly k destabilizaci Blízkého východu, kterou dovršilo „Arabské jaro“ 2011 v Tunisku, Egyptě, Bahrajnu, Libyi a Sýrii. Očekávaná demokratizace pod vedením amerického demokratického univerzalizmu se neuskutečnila, prosazoval se naopak islámský fundamentalismus a islamismus, jenž vyvolal občanské války v Iráku, Libyi a Sýrii, jakož i teroristické úroky v dalších arabských zemích a v Evropské unii.

Jedním z důsledků těchto událostí bylo zhoršení bezpečnostní situace na Blízkém východě a Severní Africe, hospodářské problémy spojené mimo jiné s poklesem turismu a následně mohutná migrační vlna ze Severní Afriky, zejména z Libye do Itálie, a z Blízkého a Středního východu přes Turecko, Řecko a Balkán do Střední Evropy, především do Německa. Evropská unie čelí obecně pěti hlavním hrozbám: terorismus, šíření zbraní hromadného ničení, regionální konflikty, zhroucení státní moci a organizovaný zločin. S těmito hrozbami se ve specifických podobách setkáváme na Blízkém východě a v Severní Africe a prostřednictvím nekontrolované ilegální migrace se jejich důsledky přenášejí také do zemí Evropské unie. Rizika těchto hrozeb se promítají rovněž do oblasti turismu.

Islamisté a „Válka proti terorismu“

Islámské monoteistické náboženství představuje klasický příklad „univerzalizmu“ v mezinárodních vztazích.¹ Všechny univerzalistické koncepce (pravoslavný, carský, katolický, francouzský revoluční, komunistický, americký demokratický) prosazují jediný „správný“ ideový princip s cílem rozšířit jeho vládu po celém světě. Islámský univerzalizmus vychází z představy, že Bůh seslal Muhammada jako pečet' proroků, aby zvěstoval Boží náboženství celému světu. Povinností muslimů bylo propagovat a šířit islám mírovými i vojenskými prostředky s cílem nastolit na celém světě islámský Boží zákon (*šarí'a*). To se odrazilo i v jedné z významných povinností muslima, v pojetí aktivního „úsilí na stezce Boží“ (*džihád*) včetně „*džihádu* mečem“. Od principů islámského univerzalizmu byla odvozena též klasická koncepce mezinárodních vztahů spojená s představou bipolárního geopolitického pojetí světa, který je rozdělen na „území islámu“, zahrnující oblasti, kde vládne islámský Boží zákon, a na „území války“, tj. zbytek světa. Mezi oběma územími vládne válečný stav, až do konečného a nevyhnutelného nastolení islámu na celém světě.

Po ukončení formální autority *chalífy* v roce 1924 převzal štafetu politického islámu islámský fundamentalismus, do jehož čela se postavili namísto teologicky vzdělaných duchovních laičtí teoretici („vousatí inženýři“) s vlastní svévolnou islamistickou interpretací sunnitského islámu. Hlavním představitelem těchto islámských fundamentalistů se stalo egyptské Muslimské bratrstvo, založené v roce 1929.² V souladu s panislámskou politickou

¹ GOMBÁR, Eduard. Islámský univerzalizmus v mezinárodních vztazích. In: Vojtíšek, Z. (ed.): *Islám a křesťanství: sborník k počtě Luboše Kropáčka*. Praha: Husitská teologická fakulta UK, 2019, s. 71–84.

² KROPÁČEK, Luboš. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1966; MENDEL, Miloš. *Islámská výzva*. Brno: Atlantis, 1994.; BAREŠ, Ladislav, VESELÝ, Rudolf, GOMBÁR, Eduard. *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství LN, 2009, s. 514–515, 529, 558–562, 596.

teorií pak byly založeny organizace Muslimského bratrstva v dalších arabských státech.³ Na bázi Muslimského bratrstva vznikla v roce 1987 rovněž palestinská organizace Hamás.⁴ Podobný charakter mělo tuniské Hnutí islámského směru a založené roku 1981 transformované roku 1989 do Stranu obrody (*Nahda*). Nejvýznamnějším ideologem egyptského Muslimského bratrstva byl Sajjid Qutb (popraven 1966), jehož spis *Milníky na cestě* se stal inspirací pro radikální islámské fundamentalisty.⁵ Po vzniku extremistických islamistických organizací začalo být původní Muslimské bratrstvo postupně považováno za relativně umírněnou politickou skupinu a bylo ze strany vládnoucích elit částečně tolerováno a integrováno do politického systému.⁶

Od islámského fundamentalismu se v Egyptě po popravě Sajjida Qutba odštěpil menšinový radikální extrémistický proud, jenž se záhy začal uchýlovat k terorismu. Tento proud je dnes nazýván *islamismus*, mnozí autoři dále rozlišují pojmy *salafismus* či *salafija*, *džihádismus* či *salafistický džihádismus*.⁷ Podobnou teorii jako egyptští islamističtí extrémisté zastávali radikální *wahhábovci* v Saúdské Arábii, reprezentovaní hnutím *Ichwán*, které se vzbouřilo proti saúdskému králi, bylo však v roce 1930 vojensky potlačeno.⁸ Jejich aktivity se však podařilo přenést koncem 70. let do boje proti marxistickým režimům v jižním Jemenu a zejména v Afghánistánu.⁹ Zde se egyptští, alžírští, palestínští a další islamisté dostali do užšího kontaktu s radikálními *wahhábi*. Vznikla tak „výbušná směs“, jež se stala základem globálního islamistického terorismu spojovaného s organizací al-Qá'ida. Navráťivší se afghánští veteráni v čele s Usámou bin Ládinem (1957–2011) se v první fázi se rozhodli vést *džihád* proti jinověrcům na „území islámu“ a proti režimům s nimi kolaborujícím. Spektakulárním příkladem byl masakr turistů v egyptském Luxoru v listopadu 1997. K nejkrvavějším střetům patřila občanská válka v Alžírsku v letech 1992–1998.¹⁰ V další fázi islamisté přenesli *džihád* proti jinověrcům (křesťanům, židům) a nevěřícím (ateistickým marxistům, hinduistům) na jejich vlastní území, přičemž uplatnili teroristické metody boje. Poté se množily útoky proti americkým cílům v islámském světě. Následně se islamisté zaměřili na teroristické útoky mimo islámský svět, jejichž vrcholem byl teroristický útok z 11. září 2001 proti cílům ve Spojených státech. Nejradikálnější variantu islamistického hnutí byl Islámský stát, jenž v červnu 2014 v iráckém Mosulu vyhlásil obnovení chalífátu.¹¹

Soudobí islámští fundamentalisté a zejména islamisté (al-Qá'ida, Islámský stát) svérázně dezinterpretovali *džihád* ve smyslu obnoveného islámského univerzalizmu. Prohlásili *džihád* za „šestý pilíř“ základních povinností muslima a útočný i obranný *džihád* za „individuální“ povinnost muslimů, což mělo ospravedlnit individuální teroristické sebevražedné útoky. Kromě toho islamisté prohlásili každé území, které bylo i ve vzdálené minulosti pod vládou muslimů, za legitimní cíl „obrného“ *džihádu*. Teorie o údajném globálním „křížácko-židovském tažení“ proti islámskému světu pak měla ospravedlnit ofenzivní celosvětový *džihád*. Při hodnocení islamistického univerzalizmu je třeba mít na paměti, že se jedná o výrazně menšinový extremistický proud mezi muslimy. Islamistické

³ GOMBÁR, Eduard. Islamistické organizace v Sýrii, Jordánsku a Libanonu. *Mezinárodní vztahy*, 2002, č. 3, s. 84–97.

⁴ MENDEL, Miloš. *Náboženství v boji o Palestinu*. Brno: Atakantis, 2000, s. 175–195.

⁵ QUTB, Sajjid: *Milníky na cestě*. Přel. Miloš Mendel. Praha: Academia, 2013.

⁶ BUREŠ, Jaroslav, ČEJKA, Martin, DANIEL, Jan, *Muslimské bratrstvo v současnosti*. Praha: Academia, 2017.

⁷ ČEJKA, Martin. *Korán, meč a volební urna. Zdroje a podoby islamismu*. Praha: Academia, 2020.

⁸ GOMBÁR, Eduard. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum, 2004, s. 45–47.

⁹ HORÁK, Slavomír. *Afghánský konflikt*. Praha: Public History, 2005.

¹⁰ GOMBÁR, Eduard. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*. Praha: Karolinum, 2007, s. 120–126; BERÁNEK, Zdeněk. *Alžírsko. Krize devadesátých let*. Praha: Karolinum, 2013.

¹¹ BERÁNEK, Ondřej, OSTŘANSKÝ, Bronislav (ed.), *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*. Praha: Academia, 2016.

organizace nelze považovat za reprezentanty islámského náboženství a jejich aktivity i interpretace islámu jsou nezřídka v přímém rozporu s islámským náboženským právem (*šari'a*). Nicméně aktivity těchto skupin, které se uchylují k teroristickým metodám boje, negativně ovlivňují představy světové i naší veřejnosti o působení islámu v politice a v mezinárodních vztazích. Démonizace islámu pouze na základě teroristických činů laických islamistických extrémistů podává zkreslující obraz o skutečnosti islámského světa.

Teroristické útoky z 11. září 2001 zásadně změnilы postoj Spojených států vůči islamistům. Americký prezident George W. Bush mladší (*1946) 20. září 2001 vyhlásil „Válku proti terorismu“ (*War on Terror*) s tezí, že Spojené státy mají právo postavit se proti zemím, které teroristům pomáhají nebo je přechovávají. Téhož dne byl publikován bezpečnostně-politický dokument Národní bezpečnostní strategie Spojených států (*National Security Strategy of the United States*). Postupně se formovala „Bushova doktrína“ hlásající udržení stávající vojenské převahy Spojených států nad zbytkem světa neomezeně dlouhou dobu. S tím byla svázána doktrína „preventivní války“, přestože bez souhlasu OSN je podle moderního pojetí mezinárodního práva nelegální. K tomu se váže i pojem „humanitární bombardování“, případně „humanitární válka“, kde je používána jako označení pro vojenské operace, jejichž oficiálně uváděným cílem je ochrana lidských práv. Koncepce celosvětového „šíření demokracie a svobody“ vedla k politice „změny režimu“ (*regime change policy*).

Prvním uplatněním Bushovy doktríny v praxi byl vojenský úder proti Tálibánu, zahájený 7. října 2001. Tento postup usnadňovala protiteroristická rezoluce Rady bezpečnosti č. 1373 z 28. září 2001. Invaze do Afghánistánu vešla do dějin pod názvem *Operace Trvalá svoboda* (*Operation Enduring Freedom*). Saddám Husajn americký útok odsoudil, avšak dementoval spekulace, že by podporoval islamistické hnutí Tálibán. Nečekaně rychlá porážka Tálibánu „neokonzervativce“ povzbudila k prosazování útoku na Irák. Válka v Afghánistánu však pokračovala, roku 2003 se do ní zapojila Severoatlantická aliance. Po ukončení *Operace Trvalá svoboda* na ni od 1. ledna 2015 navázala *Operace Rozhodná podpora* (*Operation Resolute Support*), která trvá dodnes.

Irák – zóna nestability

V červenci 1979 se Saddám Husajn (1937–2006) stal prezidentem republiky, vrchním velitelem armády s hodností polního maršála, předsedou Rady revolučního velení, předsedou vlády, tajemníkem regionálního vedení strany Baas a zástupcem generálního tajemníka národního vedení strany Baas. Převzal tak veškerou moc v zemi a stal se novým iráckým diktátorem. Jeho režim byl totalitní, sekulární a arabskou nacionalistický, namířený proti ší'itskému duchovenstvu podporovanému Íránem, kde se po islámské revoluci etabloval ší'itský teokratický režim pod vedením velkého ájatolláha Chomejního (1902–1989), i proti kurdskému separatismu.

V irácké zahraniční politice se po nástupu Saddáma Husajna k moci projevila značná agresivita. K vnitřnímu upevnění Saddáмова režimu mělo být výrazně využito populismu mobilizovaného za irácko-iránské války 1980–1988. Spojené státy, pro něž byl Chomejní úhlavním nepřítelem, od poloviny osmdesátých let výrazně zvýšily svou podporu Iráku včetně poskytování satelitních informací. Rovněž americké námořnictvo rozmístěné v Zálivu fakticky podporovalo Irák proti Íránu. Dne 3. července 1988 americký křižník *Vincennes* raketou sestřelil iránské civilní letadlo Iran Air Flight 655, v němž zahynulo 290 osob. To přimělo Írán k urychlenému uzavření příměří.

Irák záhy zabředl do krize v Zálivu 1990. Vlastní mezinárodní krize vznikla 2. srpna 1990 okupací Kuvajtu iráckými vojsky. Irácká okupace Kuvajtu byla flagrantním porušením mezinárodního práva. Rada bezpečnosti OSN 2. srpna 1990 přijala rezoluci č. 660, jež byla dále podpořena rezolucemi č. 664, 665, 666, 667, 669, 670, 674 a 677. Americký prezident Bush 7. srpna oznámil, že Spojené státy vyšlou své jednotky do Saúdské Arábie k „zcela

obranné misi“, čímž byla zahájena operace Pouštní štít (*Desert Shield*). Po anexi Kuvajtu z 28. srpna přehodnotil tuto představu a začal prosazovat koncepci aktivního odporu proti agresí, což znamenalo osvobození Kuvajtu vojenskou silou. Zlom nastal 29. listopadu 1990, kdy Rada bezpečnosti OSN přijala rezoluci č. 678 o bezpodmínečném stažení z Kuvajtu do 15. ledna 1991 a dala mandát k použití veškerých prostředků k prosazení rezoluce č. 660. Prezidentu Bushovi se podařilo demonstrovat postavení Spojených států jako jediné skutečné supervelmoci, čímž zahájil éru unilateralismu a globalizace. Válka v Zálivu, jež proběhla od 17. ledna do 28. února 1991 ve dvou fázích, získala označení *Operace Pouštní bouře* (*Operation Desert Storm*). První fázi války v Zálivu představovaly letecké operace, druhá fáze spočívala v pozemní ofenzívě, jejímž cílem bylo pouze a jen osvobodit Kuvajt v souladu s mandátem Rady bezpečnosti OSN. Válka skončila drtivou porážkou irácké armády.¹²

Americký prezident vyzval irácký lid ke svržení Saddáma režimu. Vzápětí vypuklo ší'itské povstání na jihu a kurdské povstání na severu země. Podle rezoluce č. 687 z 3. dubna 1993 mezinárodní sankce uvalené na Irák zůstávaly v platnosti, dokud nedojde k úplnému zničení nekonvenčních zbraní. V souvislosti s povstáním iráckých Kurdů Rada bezpečnosti OSN přijala 5. dubna 1991 rezoluci č. 688, kterou Spojené státy, Velká Británie a Francie interpretovaly tak, že vytvořily „bezletovou zónu“ (*no-fly zone*). Byla zahájena *Operation Provide Comfort*, jež dodávala Kurdům humanitární a vojenskou pomoc. Tato operace skončila 31. prosince 1996. Následovala *Operation Northern Watch*, jež byla oficiálně ukončena 1. května 2003. V souvislosti s represemi bagdáského režimu vůči ší'itskému obyvatelstvu jmenované velmoci zahájily 27. srpna 1992 *Operation Southern Watch*. Byla tak vytvořena „bezletová zóna“ jižně od 32. rovnoběžky a rozšířena severním směrem až k 33. rovnoběžce. Operace skončila 19. března 2003.

Hlavním strategickým cílem Spojených států bylo svržení Saddáma Husajna. Sankce proti Iráku svou komplexností a neobvyklou tvrdostí neměly obdobu v poválečné historii Rady bezpečnosti OSN. Představovaly dosud bezprecedentní a nejdůslednější uplatnění mezinárodní jurisdikce na vnitřní záležitosti svrchovaného státu. Ekonomická izolace měla urychlit svržení režimu. Sankce byly ospravedlňovány eticky, protože sloužily vyššímu politickému a mravnímu účelu. Ve Spojených státech obecně převládala představa, že nedostatek potravin bude mít silný dopad na morálku obyvatelstva a stane se katalyzátorem pro potřebné politické změny. Sankce neměly být zrušeny, dokud nedojde k politické změně v Bagdádu. Prezident Clinton 31. října 1998 podepsal Zákon o osvobození Iráku (*Iraq Liberation Act, ILA*), podle kterého měly vybrané opoziční skupiny obdržet finanční pomoc za účelem svržení Saddáma režimu. Výsledkem nátlakové politiky se stala operace *Pouštní Liška* (*Desert Fox*), během níž ve dnech 16. až 19. prosince 1998 americké a britské letectvo bombardovalo vybrané vojenské a strategické cíle v Iráku.

Poté, co se prezidentského úřadu ujal George W. Bush mladší, se přístup k diktatuře Saddáma Husajna výrazně změnil. Zvítězil důslednější, tvrdší proud americké zahraniční politiky. K radikalizaci amerického postoje výrazně přispěly teroristické útoky z 11. září 2001. Americký prezident George W. Bush označil Irák za nejpravděpodobnější zdroj chemických, biologických a jaderných zbraní pro teroristy. Jak se později ukázalo, Irák nevlastnil zbraně hromadného ničení ani neměl žádný program na obnovení jejich výroby. Podle amerických „neokonzervativců“ změna režimu v Iráku může nastat pouze zásahem zvnějšku, jež bude financována z bohatých iráckých ropných zdrojů. Spojené státy a Velká Británie usilovaly, aby byla přijata další rezoluce Rady bezpečnosti, která by posvětila užití síly proti Iráku. Americko-britské diplomatické úsilí se nedařilo, neboť proti vojenskému zásahu se kromě Ruska a Číny stavěla Francie i Německo. Za této situace se Spojené státy a Velká Británie rozhodly k jednostranné akci i bez mandátu Rady bezpečnosti OSN. Dne 17. března 2003 dal americký

¹² GOMBÁR, Eduard, PECHA, Lukáš. *Dějiny Iráku*. Praha: Nakladatelství LN, 2013, s. 519–531.

prezident George W. Bush Saddámovi Husajnovi ultimátum, aby se svými syny opustil Irák do 48 hodin.

Americko-britská invaze do Iráku, nazvaná *Operace Irácká svoboda (Operation Iraqi Freedom)*, začala 20. března 2003.¹³ Bylo zahájeno krátké intenzivní bombardování politických a vojenských cílů, přičemž jedním z cílů bylo zabít iráckého vůdce. Hlavní směr amerického útoku vedl přes poušť západně od Eufratu s příchodem do Bagdádu ze západu. Závěrečná bitva o Bagdád byla skončila 12. dubna 2003. Okamžitě po nastolení americké okupace Bagdádu, začalo nevídané rabování, loupení a ničení. Při rabování armádních skladů zmizely desítky tun zbraní a munice. Nejznámějším případem ničení kulturní památky bylo loupení v Iráckém muzeu. Po skončení bojových operací se rozpoutal hon na prominentní představitele Saddámova režimu. Americká armáda vydala 55 „identifikačních“ hracích karet, které měly napomoci zábavnému chytání. Saddám byl 13. prosince 2003 zajat americkými vojáky a 30. prosince 2006 byl oběšen. Popravu provázelo ponižování odsouzeného a na jeho mrtvole se našly podlitiny v obličejí a rána na krku.

Spojené státy se po úspěšné invazi rozhodly nastolit přímou okupační správu, která měla v relativně krátkém čase prosadit v Iráku liberální demokracii a tržní ekonomiku. Vycházelo se přitom ze zkušeností z okupace poraženého Německa a Japonska po druhé světové válce. Do čela správy byl postaven Paul Bremer (*1941), diplomat bez jakýchkoli předchozích zkušeností s oblastí Blízkého východu. S odvoláním na zákony války ve svých rukou veškerou výkonnou, zákonodárnou i soudní moc a vládl prostřednictvím dekretů. Dva první dekrety byly klíčové a měly nedožrnné následky. Dekretem č. 1 z 16. května 2003 rozpustil stranu Baas a zahájil proces „debaasizace“. Dekretem č. 2 z 23. května 2003 byly rozpuštěny vojenské, bezpečnostní a zpravodajské orgány, Bez práce se ocitlo na 300 000 mladých ozbrojených mužů, desítky tisíc bývalých důstojníků přišly o penzi a přibližně 30 000 zkušených administrátorů muselo opustit státní úřady. Bremer věřil, že rekonstrukci Iráku nejlépe zajistí američtí soukromí podnikatelé. Proto byla zrušena cla, zavedena plná návratnost investic a zisků a bankovní sektor byl otevřen cizincům. Američtí investoři byli upřednostňováni nejen před jinými zahraničními subjekty, ale i před iráckými občany. Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1483 z 22. května 2003 ukončila obchodní sankce vůči Iráku.

Bezpečnostní situace v Iráku se den ode dne prudce zhoršovala. Proto musela být vytvořena „Zelená zóna“, která byla jakousi pevností v centru Bagdádu. V této oblasti žili a působili prominenti nového iráckého režimu a nezřídka ji vůbec neopouštěli. Irák se stal zemí zcela rozvrácenou americkou invazí. Došlo k nebývalému vzrůstu kriminality v důsledku otevření věznic. Všeobecná nezákonnost a nehlídané hranice vedly ke krádežím, pašování ropy a drog, množily se únosy a znásilňování. Zvláštní kategorií zločinů byly vraždy lékařů, učitelů, univerzitních profesorů a vědců, na nichž se podíleli jak extrémní islamisté, tak bývalí baasisté. Důsledkem tohoto stavu byl útěk kvalifikovaných lidí ze země. Američtí vojáci svým arogantním vystupováním a nerespektováním Ženevských úmluv vzbuzovali odpor místního obyvatelstva. Notoricky známé se stalo špatné zacházení s válečnými zajatci a vězni. Na veřejnost pronikly některé flagrantní případy porušování lidských práv. Irácký generál „zemřel“ při výslechu a pitva prokázala smrt udušením a osm zlomených žeber. Americkou pověst v očích světové veřejnosti silně poškodil skandál ve věznici Abú Ghurajb, kdy se objevily záběry týraných a sexuálně ponižovaných iráckých vězňů. Otazníky vyvolávala rovněž přítomnost soukromých bezpečnostních služeb a soukromých vojenských služeb, které se podílely na mučení zadržených. Vyskytovaly se četné případy násilí vůči civilistům.

Za této situace se rodily počátky iráckého povstání. Američané předpokládali odpor bývalých baasistických bezpečnostních struktur. Tyto předpoklady se však nesplnily. Časté oběti z řad civilistů vyvolávaly všeobecnou nenávist vůči Američanům a koaličním jednotkám.

¹³ GOMBÁR. PECHA. *Dějiny Iráku*, s. 541–540.

Centrem povstání se stal „sunnitský trojúhelník“, kde se nacházela kmenová území sunnitských Arabů. Symbolem sunnitského povstání se stalo město al-Fallúdža. Ve městě bylo 31. března 2004 napadeno vozidlo soukromé americké bezpečnostní služby Blackwater se čtyřmi ozbrojenými příslušníky. Lidé mrtvá těla posádky zapálili, zohavené mrtvoly pak vláčeli po městě a pověsili na most přes Eufrat. Americká námořní pěchota poté provedla odvetnou operaci *Rozhodná odpověď* (*Vigilant Resolve*). Po obležení města následovaly tuhé boje s městskými guerillami v ulicích, které si vyžádaly stovky mrtvých.

Po invazi se zformovalo několik iráckých nacionalisticko-islámských ozbrojených skupin. Patřila mezi ně Islámská armáda v Iráku, Armáda bojovníků džihádu, Brigády revoluce 1920, Irácký Hamás a další menší skupiny. Záhy po americké invazi se profilovala islamistická skupina *Tawhíd wa džihád* (Monoteismus a svatá válka). V jejím čele stál Abú Mus‘ab az-Zarqáwí (1966–2006), jenž měl za sebou bohatou teroristickou minulost v Jordánsku, Afghánistánu i Pákistánu. Jeho organizace, v jejíž řadách bojovali i zahraniční bojovníci, vešla ve známost jako „irácká al-Qá‘ida“. V říjnu 2006 se transformovala do organizace Islámský stát Irák. Emírem se stal Abú Bakr al-Baghdádí (1971–2019). V lednu 2014 vyhlásil Islámský stát v Iráku a Levantě (ISIL) a v červnu 2014 se prohlásil chalífou Islámského státu.¹⁴

„Arabské jaro“ 2011 v severní Africe: Tunisko

Vlna „arabských revolucí“ vzbuzovala plané naděje mnohých politiků, intelektuálů a žurnalistů, že se blíží období demokratické stability a prosperity v arabských zemích. Arabisté naproti tomu viděli perspektivy dalšího vývoje arabského světa jako nejisté a chmurné. Upozorňovali na nebezpečí potenciálního nástupu sunnitských islámských fundamentalistů a islamistů k moci bez záruk, že by tyto síly byly ochotny vzdát se moci v případě, že by byly poraženy v dalším volebním klání.¹⁵ Ještě větším otazníkem byly ekonomické důsledky „arabských revolucí“, neboť v případě očekávaného poklesu hrubého domácího produktu a odlivu turistů by mohly nové režimy obtížně plnit naděje těch, kdo nadšeně vyšli na náměstí a do ulic na jaře 2011. Vystavalo tak dilema mezi „demokracií“ a stabilitou. Demokratizace ve svých důsledcích za zahraniční podpory opozičních sil vedla nejen ke svržení protiamerických autoritativních režimů, ale i k aktivizaci islamistů v podobě odnoží al-Qá‘idy a Islámského státu a ke krvavým občanským válkám, které destabilizovaly Blízký východ jako celek a vyvolaly nebývalou migrační vlnu do západní Evropy. Příkladem prosazení principu stability byl naopak Egypt, kde zásah velení egyptské armády, garantující sekulární stát, svrhl vládu islámských fundamentalistů a vedl k opětovnému nastolení stability formou transformované „řízené demokracie“.

Arabské revoluce, které zachvátily značnou část arabského světa „jako tsunami“, začaly na přelomu let 2010 až 2011 v Severní Africe. Impulsem k tuniské „jasmínové revoluci“ se stal incident, při němž se dne 17. prosince 2010 upálil Muhammad al-Bú ‘Azízí (1984–2011) ve městě Sídí Bú Zíd (Sidi Bouzid) v centrálním Tunisku.

V čele Tuniska stál prezident Zajn al-‘Ábidín Bin ‘Alí (1936–2019). Po „historické změně“, tj. po jeho nástupu k moci v listopadu 1987, se Tunisko hospodářsky liberalizovalo a částečně demokratizovalo. Bin ‘Alího „Nové Tunisko“ bylo příkladem úspěšné adaptace a transformace dřívějšího autoritativního režimu prezidenta Habíba Burgiby (1936–2019). Transformace elity sehrála klíčovou roli v úspěchu Bin ‘Alího strategie. Elita byla selektivně omlazena, potenciální rivalové byli nahrazeni kvalifikovanějšími a zejména spolehlivějšími

¹⁴ GOMBÁR, PECHA. *Dějiny Iráku*, s. 561–564.

¹⁵ BERÁNEK, Ondřej (ed.). *Arabské revoluce: demokratické výzvy a geopolitické dopady*. Praha: Academia, 2013; KRÍŽEK, D., TARANT, Z., KRAMÉREKOVÁ, V., SOBOTKOVÁ, V., RAMADAN, I. *Arabské jaro: příčiny, průběh a důsledky*. II. Plzeň: Západočeská univerzita, 2014; MENDEL, Miloš. *Arabské jaro. Historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. Praha: Academia, 2015.

lidmi. Přitom byly zachovány základní mocenské nástroje, zejména vládnoucí politická strana a všemocný centralizovaný stát. K úzkému „vnitřnímu kruhu“ se řadila rodina prezidenta a jeho manželky, která žila v soukromém paláci prezidenta postaveném v arabsko-andaluském stylu v Gammarthu. Sestávala z pěti klanů: rodina Bin ‘Alího, rodina prezidentovy duhé manželky a rodiny manželů prezidentových tří dcer.¹⁶

V rámci liberalizace se však probudila i islámská opozice. V květnu 1981 bylo oficiálně založeno Hnutí islámského směru (*MTI*), v jehož čele stanul bývalý středoškolský profesor "emír" Rášid Ghannúší (*1941). V roce 1988 byl propuštěn z vězení, poté v roce 1989 Hnutí přeměnil na stranu *Nahda* (Strana obrody) a stal se jejím předsedou. Záhy odešel se súdánským pasem do exilu v Paříži a v Londýně. Po nepokojích v roce 1992 byl v nepřítomnosti odsouzen na doživotí. *Nahda* byla jediná skutečná masová opoziční politická strana. V době vrcholu své slávy v letech 1987–90 měla kolem 10 000 aktivních militantů a statisíce sympatizantů. Projevovaly se v ní dvě tendence, islámsky fundamentalistická a islamistická.

V důsledku vlny protestů, v jejichž čele stála strana *Nahda*, byl prezident Zajn al-‘Ábidín Bin ‘Alí (1936–2019) dne 14. ledna 2011 donucen rezignovat a odejít do exilu v Saúdské Arábii. Politický systém, založený na prezidentově autokratické vládě a „kleptokracii“ pěti příbuzensky spřízněných privilegovaných rodin, se zhroutil. Tunisko nastoupilo nelehkou, avšak potenciálně úspěšnou cestu k demokratickému politickému systému. V prvních svobodných volbách v říjnu 2011 zvítězila strana *Nahda* se 37,04 % hlasů a její generální tajemník Ham-mádí al-Džibálí (*1949) se stal premiérem.

„Arabské jaro“ 2011 v severní Africe: Egypt

Zásadní význam pro další rozvoj „arabského jara“ v celém arabském světě měla lidová „revoluce 25. ledna“ v Egyptě (*thawrat 25 janájir*), namířená po vzoru Tuniska proti autoritativnímu režimu 83letého prezidenta Husního Mubáraka (1928–2020).¹⁷ První fáze egyptské revoluce byla zahájena dne 25. ledna 2011, kdy začala vlna masových protestů na centrálním káhirském kruhovém náměstí Majdán at-Tahrír, kde probíhaly mediálně sledované dramatické události. Nositelem protestů byli především mladí lidé z různých sociálních vrstev, kteří se mobilizovali prostřednictvím sociálních sítí. Velké naděje sekulární opozice i západoevropských politiků a žurnalistů vzbuzoval právník a diplomat Dr. Muhammad al-Baráda‘í (*1942), jenž byl generální ředitelem Mezinárodní organizace pro atomovou energii a nositelem Nobelovy ceny míru. Dne 28. ledna se po páteční modlitbě do ulic vyhrnuly statisíce demonstrantů a k protestnímu hnutí se připojilo Muslimské bratrstvo, jež reprezentoval Muhammad Mursí (1951–2019). Dne 2. února na demonstranty zaútočili provokatéři i beduíni na koních a velbloudech. Dr. al-Baráda‘í požádal armádu o intervenci. Dne 10. února do hry vstoupila Nejvyšší rada ozbrojených sil, která „podpořila legitimní požadavky lidu.“ Prezident Mubárak s rodinou uprchl z Káhiry a uchýlil se do rezidence v Šarm aš-Šajch. Dne 11. února 2011 viceprezident oznámil, že prezident Husní Mubárak se rozhodl odstoupit z prezidentské funkce a pověřil Nejvyšší radu ozbrojených sil, aby řídila zemi. Začala druhá fáze egyptské revoluce.

Veškerou moc v Egyptě převzala Nejvyšší rada ozbrojených sil, v jejímž čele stál polní maršál Muhammad Tantáwí (*1935). Oznámila, že bude vládnout po dobu šesti měsíců, rozpustila parlament, pozastavila ústavu a ohlásila přípravu svobodných parlamentních a prezidentských voleb. Výjimečný stav však nadále zůstal v platnosti a byl zrušen až 31. května 2012. Bylo propuštěno 240 politických vězňů, z velké části islámských fundamentalistů a islamistů, zadržen vážně nemocný exprezident Mubárak, pro něhož prokurátor žádal trest smrti oběšením a 2. června 2012 byl Mubárak odsouzen na doživotí za spoluúčast na zabití protestujících.

¹⁶ GOMBÁR. *Kmeny a klany v arabském Maghribu*, s. 66–72.

¹⁷ Podrobněji viz GOMBÁR, Eduard, BAREŠ, Ladislav, VESELÝ, Rudolf. *Dějiny Egypta*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Nakladatelství LN, 2021 (V tisku).

V následném období v souvislosti s přípravou parlamentních voleb vystoupila do předí problematika politických stran. Kromě 23 stávajících politických stran vzniklo 34 nových politických subjektů. Národně demokratická strana byla jedinou dosavadní politickou stranou, která byla 16. dubna 2011 rozpuštěna. Politicky nejsilněji se profilovali islámští fundamentalisté a islamisté, zatímco sekulární občanská politická scéna zůstávala relativně pasivní. Islámští fundamentalisté byli reprezentováni etablovaným a organizovaným Muslimským bratrstvem. Nejvýznamnější politickou reprezentaci fundamentalistů se stala Strana svobody a spravedlnosti, založená 30. dubna 2011, která se odvolávala na ideologii a praxi turecké Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) prezidenta Erdoğan, který byl Mursího vzorem. Koalice, kterou vedla, získala ve volbách 37,5 % hlasů. Do čela islamistického politického proudu se dostala Strana světla. Jí vedená koalice získala 27,8 % hlasů. Národně liberální asociálně liberální strany se ocitly v menšině.

Pozornost egyptské veřejnosti se soustředila především na osobu budoucího prezidenta. Armáda prohlásila, že nebude nominovat svého prezidentského kandidáta. Prezidentskou kandidaturu ohlásil generální tajemník Ligy arabských států 'Amr Músá, zatímco Dr. al-Baráda'í 2012 odmítl kandidovat na prezidentský úřad na protest proti nedemokratické vládě Nejvyšší rady ozbrojených sil. Kandidátem Strany svobody a spravedlnosti se stal její předseda Muhammad Mursí. Druhé kolo prezidentských voleb proběhlo v červnu 2012. Vítězem se stal islámský fundamentalista Muhammad Mursí s 51,73 % hlasů. Jeho soupeř bývalý předseda vlády a velitel letectva maršál Ahmad Šafiq získal 48,27 %.

První politický krok prezidenta Muhammada Mursího po nástupu do funkce byl namířen proti armádním špičkám. Dne 30. června 2012 byla rozpuštěna Nejvyšší rada ozbrojených sil. Toto opatření významně posilovalo zákonodárné i výkonné pravomoci prezidenta. Dne 12. srpna 2012 Mursí zbavil maršála Muhammada Tantáwího funkce ministra obrany a vrchního velitele armády. Zároveň byl zbaven funkce náčelník generálního štábu generál Sámí Háfiz 'Anán (*1948). Do funkce ministra obrany a vrchního velitele armády byl jmenován generál 'Abd al-Fattáh as-Sísí (*1954), dosavadní náčelník vojenského zpravodajství. Prezident Mursí si ho vybral údajně pro jeho zbožnost a také s ohledem na jeho manželku, která na veřejnosti chodila s tváří zahalenou *niqábem*.

Dne 22. listopadu 2012 prezident Mursí vydal ústavní deklaraci (*i'lán dustúri*), podle níž jeho dekrety nemohou být žádným orgánem zrušeny a Ústavodárné shromáždění ani Senát nemohou být rozpuštěny. Kromě toho sesadil z funkce nejvyššího prokurátora. Nejvyšší ústavní soud označil ústavní deklaraci za bezprecedentní útok na nezávislost justice. Ozvali se také čelní sekulární politici. Proti prezidentovi vystoupil Dr. al-Baráda'í, jenž prohlásil, že Mursí uzurpoval veškeré moci a jmenoval sám sebe novým egyptským faraonem. Po celé toto období pokračovaly masové protesty a demonstrace. Na jaře 2013 se zaktivizovalo Hnutí mládeže 6. dubna, které v lednu a únoru 2011 organizovalo demonstrace proti Mubárakovi. Jeden ze zakladatelů Hnutí Ahmad Máhir (*1980) byl 10. května krátce zatčen, což se stalo signálem k rozpoutání mohutné petiční kampaně. Prezident Mursí přilil olej do ohně, když byl 17. června 2013 guvernérem Luxoru jmenován islamista 'Ádil al-Chajját, jenž se podílel na přípravě masakru turistů v listopadu 1997. Krize vyvrcholila v neděli 30. června 2013 a uzavřela období sedmiměsíčních protestních demonstrací. Šlo o největší protest v egyptských dějinách, jehož se v celé zemi zúčastnily milióny lidí. Dne 1. července ministr obrany a vrchní velitel armády generál 'Abd al-Fattáh as-Sísí v televizi a rozhlasu v 16.00 vydal komuniké, v němž dala vládě i opozici 48hodinové ultimátum, aby vyřešila politickou krizi a vyslyšela přání lidu. V opačném případě armáda zasáhne, aby obnovila pořádek. Mohutné miliónové demonstrace pokračovaly i 2. července, kdy tisíce protestujících obklíčily prezidentský palác. Aktivizovali se však také Mursího přívrženci a shromáždili se před Káhírskou univerzitou. Stovky až tisíce islamistů před mešitou Rábi'a al-'Adawíja rovněž vyjadřovaly Mursímu podporu. Dne 3. července večer generál 'Abd al-Fattáh as-Sísí v televizním projevu přečetl komuniké, které konstatovalo, že

Muhammad Mursí přestal být prezidentem republiky a na jeho místo jako dočasný prezident nastoupil předseda Nejvyššího ústavního soudu. Davy na náměstí at-Tahrír přivítaly oznámení o sesazení Mursího s mohutným jásosem.

Sesazený prezident Muahmad Mursí byl zatčen již 3. července a bylo zatčeno 20 nejvyšších představitelů islámského fundamentalismu a islamismu. Mursího přívrženci pokračovali v protestech odsuzujících „vojenský převrat“. Největší incident se odehrál 14. srpna 2013 a vešel ve známost jako „masakr u mešity Rábi‘a“. Následovala represivní opatření vůči islámským fundamentalistům a islamistům. Muslimské bratrstvo bylo 23. září 2013 postaveno mimo zákon. Soud 24. března 2014 odsoudil 529 členů Muslimského bratrstva k trestu smrti a 26. března oznámil, že dalších 919 členů organizace bude čelit obvinění z terorismu. Na dalším osmiminutovém soudním procesu z 28. dubna 2014 byl vůdce Muslimského bratrstva společně s dalšími 682 aktivisty odsouzen k trestu smrti.

Nový režim „řízené demokracie“, nastolený špičkami egyptské armády, postupně plnil „cestovní mapu“ ústavních změn. Bylo rozhodnuto, že ještě před parlamentními volbami se budou konat volby prezidentské. Záhy se do popředí pozornosti dostal ministr obrany a vrchní velitel armády generál ‘Abd al-Fattáh as-Sísí, když obdržel doporučení armády, aby se ucházel o prezidentský úřad a byl povýšen do hodnosti polního maršála. Prezidentské volby proběhly 26. a 28. května 2014 za účasti pouhých dvou kandidátů. Maršál ‘Abd al-Fattáh as-Sísí získal 96,91 % platných volebních hlasů. Čtyři roky po prezidentských volbách se v souladu s ústavou konaly další řádné prezidentské volby, které proběhly ve dnech 26. a 28. března 2018. Maršál ‘Abd al-Fattáh as-Sísí získal 97,08 % platných volebních hlasů. K posílení prezidentských pravomocí sloužily ústavní změny, které by mohly dovolit prezidentu as-Sísímu setrvat v úřadu do roku 2030.

„Arabské jaro“ 2011 v severní Africe: Libye

Součástí „arabského jara“ se stala i občanská válka v Libyi, jež vedla ke svržení diktátora Mu‘ammara al-Qadháfího (1942–2011).¹⁸ Předehrou se ve dnech 13. až 16. ledna 2011 staly protesty v kyrenaiských městech al-Bajdá’, Darna a Bengházi původně namířené proti bytové politice místních orgánů. Národní konference libyjské opozice poté vyhlásila 17. února 2011 za „Den libyjského hněvu“, kdy došlo k demonstracím, na něž bezpečnostní síly reagovaly ostrou střelbou. V následujících dnech protestující v Tripolisu vypálili budovy bezpečnostních složek, revolučních výborů, ministerstvo vnitra a Lidovou halu a budovy televize a rozhlasu byly vypleněny. „První bitva o Bengházi“ skončila vítězstvím povstalců, když se policejní i vojenské síly 18. února z města stáhly. Západní sdělovací prostředky o událostech jednostranně informovaly a líčily protesty jako zcela pokojné, zatímco libyjské represivní složky masakrovaly bezbranné demonstranty. Koncem dubna 2011 velvyslankyně Spojených států při OSN Susan Riceová (*1964) tvrdila, že libyjské vojáky dostávají viagru a jsou povzbuzováni, aby se v povstaleckých oblastech dopouštěli znásilňování žen. Podrobné vyšetřování Amnesty International z června 2011 dospělo k závěru, že mnohá obvinění proti vládnoucímu režimu byla falešná nebo nepodložená.

Dne 27. února 2011 bylo v Bengházi ohlášeno ustavení Prozatímní národní rady, jež se prohlásila za „jediného zákonného představitele libyjského lidu a libyjského státu“ a obnovila vlajku z doby monarchie jako symbol revoluce. Vyzvala ke zřízení bezletové zóny a leteckým útokům proti ozbrojeným silám *džamáhíríje*. Předsedou se 5. března stal soudce Mustafá ‘Abd al-Džalíl (*1952), jenž před lety dvakrát potvrdil trest smrti pro vězněné bulharské zdravotní sestry a působil v letech 2007–2011 jako ministr spravedlnosti. Povstalci do konce února 2011 ovládali celou Kyrenaiku, ropné terminály Ras Lanuf a Marsa Brega, jakož i tripolská

¹⁸ Podrobněji viz GOMBÁR, Eduard. *Dějiny Libye*. Praha: Nakladatelství LN, 2015, s. 164–171.

města Misuráta, az-Záwija, Sabrata a Zuwára a oblast v pohoří Džabal Nafúsa. Dne 6. března však vládní síly zahájily protiofenzivu a 19. března vstoupily do Benghází.

Zástupce stálého představitele Libye v OSN Ibráhím ad-Dabbáší (*1950) prohlásil, že se v Libyi jedná o genocidu a požádal o svolání Rady bezpečnosti OSN. Bývalý ministr zahraničí 'Abd ar-Rahmán Šalqam se distancoval od al-Qadhdháfiho a srovnával ho s Adolfem Hitlerem. Pod tímto dojmem Rada bezpečnosti přijala 26. února 2011 na návrh Francie, Německa, Spojených států a Velké Británie rezoluci č. 1970, jež uvalila na libyjský režim sankce, zbrojní embargo a vyzvala k vyšetřování masakrů ze strany Mezinárodního trestního soudu v Haagu. Zavedla rovněž zablokování libyjských a osobních účtů al-Qadhdháfiho, jež činily 30 miliard \$ ve Spojených státech a 10 miliard \$ v Evropě. Podle některých autorů právě finanční stránka sehrála v době finanční krize postihující jižní Evropu včetně Itálie a Francie významnou roli při tvrdém postupu OSN vůči Libyi. Na straně libyjských povstalců se vehementně angažoval vlivný francouzský filozof Bernard-Henri Lévy (*1948), pocházející z alžírské židovské rodiny. Dne 5. března 2011 jednal v Benghází s představiteli povstalců, jimž nabídl podporu Francie při prosazení bezletové zóny, bombardování pozic al-Qadhdháfiho a uznání prozatímní vlády, jež byla vzápětí vytvořena. Pro svůj projekt obratem získal podporu francouzského prezidenta Nicolase Sarkozyho.

Dne 17. března 2011 byla desíti hlasy při absenci pěti hlasů přijata rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1973 o bezletové zóně, jež povolovala členským státům OSN použití všech nezbytných prostředků k ochraně civilního obyvatelstva s výjimkou zahraniční okupace. Následujícího dne libyjský vůdce al-Qadhdháfi prohlásil, že se rezoluci podřizuje, a vyhlásil okamžité příměří. Dne 19. března 2011 zástupci Francie, Velké Británie, Spojených států a dalších zemí v Paříži odsouhlasili použití síly k prosazení rezoluce RB OSN. Téhož dne odpoledne francouzská a italská letadla zahájila zahraniční vojenskou intervenci v Libyi. K nim se připojilo britské a americké letectvo a raketové útoky z amerických, britských a poději dalších válečných plavidel. Do koalice záhy vstoupily další státy. Vojenské operace byly zřetelně zaměřeny v rámci strategie „změny režimu“ k podpoře povstalců a ke svržení vlády Mu'ammara al-Qadhdháfiho, čímž byl evidentně překročen mandát daný rezolucí č. 1973. Tento přístup vycházel z aplikace principu *Responsibility to Protect* („Povinnost chránit“) přijatého na Světovém summitu OSN v září 2005, jenž umožňoval humanitární intervenci proti státu, jenž není schopen ochránit své obyvatelstvo před genocidou, válečnými zločiny, zločiny proti lidskosti a etnickými čistkami.

Dne 23. března 2011 byly veškeré vojenské aktivity podřízeny společnému velení NATO jako operace *Unified Protector*. Kromě útoků směřujících na letadla, letiště, vojenská zařízení, velící stanoviště, komunikační uzly, pozice vládních jednotek, tanky, obrněná vozidla a vládní budovy se objevily cílené útoky na členy al-Qadhdháfiho rodiny i na libyjského vůdce samotného. Navzdory embargu na dovoz zbraní byla povstalcům průběžně poskytována vojenská pomoc s tím, že se jedná o nezbytné prostředky k ochraně civilního obyvatelstva.

Zahraniční vojenská intervence povstalece výrazně povzbudila a posílila. Postupně se jejich síly v květnu 2011 zformovaly do Libyjské národní osvobozené armády. Povstalecká armáda sestávala z různých samostatných milic a „brigád. Velmi významnou oporou povstaleckých bojovníků v Tripolsku bylo pohoří Džabal Nafúsa obývané berberským obyvatelstvem tradičně nepřátelským vůči al-Qadhdháfiho režimu prosazujícímu arabizaci. Ve dnech 13. až 18. srpna byla svedena bitva o Gharján, jež skončila vítězstvím povstalců, kteří se poté vypravili k tripolskému pobřežnímu pásu. Významným střediskem povstalců bylo od počátku občanské války město Misuráta s přístavem. Rozhodujícím obratem v občanské válce se stala „bitva o Tripolis“ ve dnech 20. až 28. srpna 2011. Operace byla konzultována s Francouzi a podpořena leteckými útoky NATO na 120 cílů určených povstalcům. Posledním dějstvím libyjské občanské války se stala bitva o Syrta, kam se uchýlil libyjský vůdce Mu'ammara al-Qadhdháfi. Dne 20. října a Syrta padla a vítězní povstalci se mstili na

obyvatelstvu, zabíjeli válečné zajatce i civilisty loajální al-Qadhdháfiimu. Zprávy hovoří až o tisíci obětech.

Osud libyjského vůdce al-Qadhdháfiho obklíčeného ve středomořském městě Syrta zničeném intenzivními útoky letounů NATO byl zpečetěn. Dne 18. října 2011 americká státní tajemnice Hillary Clintonová vyzvala, aby byl dopaden „živý nebo raději mrtvý.“ Dne 20. října 2011 v ranních hodinách vyrazila z města východním směrem kolona 75 vozů, z nichž některé byly označeny bílou vlajkou. Síly NATO identifikovaly přítomnost libyjského vůdce podle telefonátu přes satelit. Vůz jdoucí před vozem plukovníka al-Qadhdháfiho byl zasažen řízenou střelou z amerického bezpilotního letounu Predator. V 8.30 na kolonu zaútočila francouzská stíhačka Rafale. Raněný al-Qadhdháfi byl zajat misurátskými příslušníky Brigády al-Ghírán, kteří ho lynčovali, údajně mu strčili bajonet do řitního otvoru a pak ho zavraždili střelou do hlavy a do prsou. Vrah nebyl hledán ani potrestán. Podle některých zpráv měl al-Qadhdháfiho zastřelit francouzský agent, aby libyjský vůdce nemohl před soudem vypovídat o svých vztazích s francouzským prezidentem Sarkozym. Tělo plukovníka al-Qadhdháfiho bylo tři dny vystaveno pro veřejnost v chladírenském boxu na maso v obchodním centru v Misurátě a pak 25. října tajně pohřbeno na neznámém místě v poušti.

Vyhlídky Libye po svržení diktátora al-Qadhdháfiho nevzbuzují optimismus. Scénář „změny režimu“ zahraniční vojenskou intervencí, použitý v Iráku, nevedl ani v Libyi k nastolení demokratického prozápadního režimu. Zavraždění zajatého al-Qadhdháfiho předznamenalo chmurnou a nejistou budoucnost politické kultury v Libyi. Chaotický rozvrat státních struktur umožnil, aby se Libye stala další základnou islamistických teroristů. Bezpečnostní situace v zemi se zhoršovala, o čemž svědčil i útok na americkou diplomatickou misi v Bengházi z 11. září 2012, při níž byl zabit velvyslanec John Christopher Stevens (1960–2012). Libyjský stát se poté fakticky rozpadl. Od 16. května 2014 Libye zabředla do další občanské války, když vrchní velitel vládních sil generál Chalífa Bilqásim Haftar (*1943), jenž po zajetí v Čadu v roce 1987 získal americké občanství, zahájil útok proti islamistům v Bengházi, nazvanou *Operace důstojnost*. Islamisté odpověděli *Operací libyjský úsvit* a po 41 dnech dobyli mezinárodní letiště v Tripolisu.

Na libyjském teritoriu se z dob al-Qadhdháfiho nacházelo velké množství zbraní, zřejmě i chemických. Záhy došlo k internacionalizaci libyjské občanské války směrem do subsaharské Afriky. V následujících měsících po vítězství povstalců proudily na jih tisíce Tuaregů z Nigeru a z Mali, kteří bojovali na straně libyjského vůdce. Během povstání Tuaregů byl 6. dubna 2012 v severním Mali vyhlášen nezávislý stát Azawad. Zaktivizovala se rovněž Organizace al-Qá'ida islámského Maghribu. Prostor jejích operací se nacházel v západní Libyi, západním Čadu, Nigeru, Mali, Mauritánii, jižním Alžírsku, a dokonce i na jihu Maroka. V severní Nigérii je v kontaktu s nechvalně proslulou islamistickou teroristickou skupinou Boko Haram. Důsledkem nestability a chaosu je i skutečnost, že z Libye proudí k italským břehům nekontrolovatelné množství ilegálních migrantů. Evropské státy tak sklízí úrodu z vojenské podpory libyjských povstalců, umocňovanou mediální kampaní ze strany žurnalistů a politologů nadšeně považujících aktivní účastníky všech arabských revolucí za „demokraty“. Skeptický pohled arabistů, dobře znalých teritoria, byl zcela ignorován.

„Arabské jaro“ na Arabském východě

Bahrajnská „perlová revoluce“ vypukla 14. února 2011. Protestující se po vzoru káhirského náměstí at-Tahrír shromáždili na Perlovém okruhu v hlavním městě al-Manáma. Žádali zejména zrovnoprávnění většinových šíitů, rezignaci předsedy vlády a ústavní reformy. Proti demonstrantům tvrdě zasáhly bezpečnostní síly, střety si vyžádaly 42 obětí na životech. Dne 14. března Rada států Zálivu (GCC) souhlasila s rozmístěním vojenských jednotek. Do Bahrajnu přijelo 1200 saúdských vojáků a 800 mužů ze Spojených arabských emirátů. Revoluce skončila.

V Jordánsku se rovněž objevily ohlasy na lidové revoluce v Tunisku a Egyptě, které měly především hospodářsko-sociální kořeny. Jordánská monarchie v čele s králem z rodu Proroka Muhammada nicméně má stabilní politický systém, avšak je velmi citlivá na destabilizační otřesy v sousední Sýrii a Iráku.¹⁹

Zároveň s lidovou revolucí v Egyptě v lednu 2011 vypuklo též povstání v Jemenu, kdy se země dostala na pokraj občanské války. Po složitých vyjednáváních prezident maršál 'Alí 'Abdalláh Sálíh (zavražděn 2017), jenž patřil k zajditskému šíitskému kmeni Sanhán,²⁰ v únoru 2012 odstoupil a ve funkci ho vystřídal sunnita Abú Rabbih Hádí. V lednu 2015 proti němu povstal šíitský zajditský kmen al-Húthía vypukla občanská válka. V březnu 2015 byla zahájena mezinárodní vojenská intervence pod vedením Saúdské Arábie (*Operation Decisive Storm, Operace Restoring Hope*). Válka v Jemenu, která pokračuje do současnosti, zcela destabilizovala jih Arabského poloostrova. Nepříliš úspěšný průběh války má i negativní vliv na prestiž Saúdské Arábie a její hospodářskou situaci.

Nejzávažnější byl vývoj v Sýrii, kde po smrti Prezidenta Háfite al-Asada (1930–2000) vládne jeho syn Baššár al-Asad (*1965).²¹ Zhoršení hospodářské situace souviselo s mimořádným suchem ve východní Sýrii (Džazíra) v letech 2006 až 2010, kde se pěstovalo až 75 procent syrské pšenice. To vedlo k mohutné vnitřní migraci z opuštěných vesnic na západ do oblasti Halabu. První protesty začaly právě v Džazíře 26. ledna 2011, když se ve východosyrském městě al-Hasaka podle tuniského vzoru upálil Hasan 'Alí Akle. Následovaly demonstrace Kurdů ve městech al-Hasaka a al-Qámišlí.

Samotná konflikt začal 15. března 2011 po potlačení demonstrací v Damašku. Pozornost se však koncentrovala zejména na jihosyrské město Dar'á, kde v pátek 25. března 2011 po modlitbách po městě pochodovali demonstranti a protesty se pak šířily do dalších měst. „Arabské jaro“ v červenci 2011 přerostlo v Syrskou občanskou válku. Heslo islamistů „*křesťané do Libanonu, 'alawité do hrobu*“ vyvolávalo obavy nejen u privilegované 'alawitské menšiny a křesťanů, ale i u sekulárně orientovaných sunnitských obyvatel. V následujících měsících přerostly v ozbrojené střety armády se sunnitskými povstalci, do země se pašovaly zbraně a přicházeli bojovníci ze zahraničí.

Syrská občanská válka, která stále trvá, proběhla v několika fázích:

První fáze: občanské protesty a demonstrace (březen–červenec 2011)

Druhá fáze: ozbrojené povstání (červenec 2011–duben 2012)

Třetí fáze: eskalace konfliktu (červen 2012–září 2014)

Čtvrtá fáze: americká intervence a ofenziva povstalců (září 2014–září 2015)

Pátá fáze: ruská intervence a vládní ofenziva (září 2015–únor 2016)

Šestá fáze: turecká intervence, likvidace Islámského státu (srpen 2016–květen 2019)

Šestá fáze: pokračování bojů do května 2020.

Lidské ztráty, humanitární a hospodářské následky, jakož i migrace chronicky ohrožují nejen Sýrii samotnou, ale i okolní státy, a vedou k destabilizaci Jordánska a zejména Libanonu.

Státy Zálivu – ostrov stability na Blízkém východě

Státy Zálivu jsou tradičně charakterizované jako ropné *emiráty*, které se přeměnily v klasické rentiérské státy. Tradiční monarchie na Arabském poloostrově fungovaly v rámci „beduínské civilizace“ při respektování islámského náboženství v interpretaci právních systémů této civilizaci blízkých: sunnitský *hanbalismus* (Kuvajt, Spojené arabské emiráty) případně ve *wahhábovské* interpretaci (Saúdská Arábie, Katar), sunnitský *málikismus* (Spojené

¹⁹ GOMBÁR. *Kmeny a klany v arabské politice*, s. 145–152.

²⁰ GOMBÁR. *Kmeny a klany v arabské politice*, s. 97–103, 121–123.

²¹ GOMBÁR, Eduard. *Dramatický půlměsíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001, s. 22–34; GOMBÁR, Eduard. Vnitropolitický vývoj Baššárovy Sýrie v letech 2000–2010. *Nový Orient*, 2015, č. 1, s. 10–18.

arabské emiráty), cháridžovský *ibádismus* (Omán). Beduínská demokratická tradice vycházela ze specifík hierarchického uspořádání kmenové společnosti (kmenový svaz, kmen, klan, rod, rodina). S nástupem ropné éry se vládcové monarchií na Arabském poloostrově jako nejvyšší přerozdělovatelé ropného bohatství osvobodili od historické závislosti na beduínských kmenech i obchodních městských elitách. Dokud ropné příjmy umožňovaly dodržet tuto „sociální dohodu“ a lidé vyjadřovali malý zájem o politické otázky. Krize a válka v Zálivu 1990–1991 otřásla legitimitou ropných monarchů, neboť aktuálně ukázala jejich limity při zajištění bezpečnosti své země. Monarchie se ocitly na rozcestí a před nutností přizpůsobit svůj politický a hospodářský systém nové sociálně ekonomické situaci. Odtud vyplývala nutnost modernizačních a demokratizačních reforem, které společně s racionálním hospodařením s ropnými příjmy zabezpečily dlouhodobou stabilitu zemí Zálivu.

Kuvajt je ovládán vládnoucím klanem Ál Sabáh, sestávajícím ze všech žijících potomků Šajcha Sabáha I. (vládl 1752–1756) čítajících asi 1200 příslušníků. V čele mocenské pyramidy stojí emír Státu Kuvajt, jímž je od září 2020 Šajch Nawwáf al-Ahmad Ál Sabáh (*1937). Prominentní členové rodu jsou potomci různých rodinných větví. Kuvajtská společnost se podobně jako další společnosti na Arabském poloostrově dělila na dvě zcela odlišné komunity, usedlé obyvatele města (*hadar*) a kočovné beduíny (*badu*). Počátky kuvajtské parlamentní demokracie mají hluboké historické kořeny. Tradiční politický život v Kuvajtu byl založen na spojenectví mezi vládnoucí dynastií a skupinou elitních obchodnických rodin. Vládnoucí dynastie se věnoval politickým a vojenským otázkám, zatímco obchodníci ovládali hospodářský život země a vládce finančně podporovali. Když byla v červnu 1946 zahájena těžba ropy, ropné bohatství hospodářsky osvobodilo vládce od historické závislosti na obchodních rodinách a vynucovalo si modernizaci země.

V červnu 1961 Kuvajt získal nezávislost jako *emírát*, jeho suverenita však byla záhy ohrožena ze strany sousedního Iráku. Následné reformy „republikánského“ emíra °Abdalláha III. pomohly vládnoucí dynastii přežít v dramatické době likvidace monarchií v Iráku (1958) a Jemenu (1962). Emír v prosinci 1961 vyhlásil volby do Ústavodárného shromáždění a v listopadu 1962 podepsal Ústavu. Volby do prvního Národního shromáždění se konaly v lednu 1963. Pád šáhova režimu v Íránu v únoru 1979 odhalil zranitelnost Kuvajtu ze zahraničí, neboť čtvrtinu kuvajtské populace tvoří šiité. V irácko-iránské válce 1980–88 proto Kuvajt finančně podporoval iráckého diktátora Saddáma Husajna a stal se členem obranné Rady pro spolupráci v Zálivu (*GCC*). Vláda neprozíravě podporovala oživení islámského fundamentalismu a islamističtí poslanci požadovali, aby se *šarí'a* stala jediným zdrojem zákonodárství. Krize a válka v Zálivu 1990–1991 ideální epochu "neomezeného" ropného bohatství Kuvajtu dramaticky ukončila. Vládnoucí dynastie, žijící v saúdské emigraci, se ocitla pod silným tlakem, aby slíbila politickou liberalizaci po osvobození země. Významnou otázkou kuvajtského parlamentarismu byla otázka volebního práva žen, jež bylo uzákoněno v květnu 2005. Otevřenou otázkou kuvajtského parlamentarismu zůstává existence politických stran. K nejvýznamnějším problémům patří nadále otázka zavedení náboženského práva *šarí'a*, řešení problému obyvatel bez státních příslušnosti a vyšetření zpronevěr ve státních financích.²²

V Kataru vládne rodina Ál Thání hlásící se k wahhábismu. Po druhé světové válce v Kataru začala ropná éra, a to dříve než v sousedních emirátech Smluvního Ománu. Dne 1. září 1971 byla vyhlášena nezávislost *emírátu*. Katar je v praxi absolutní monarchie, přestože v roce 1970 emír vyhlásil ústavu, která byla roku 2003 novelizována. Emír jmenuje Poradní shromáždění. Současný emír Tamím bin Hamad Ál Thání (*1980) vládne od června 2013. V rámci liberalizace společenského života nutno zmínit působení známé satelitní arabské televizní stanice Al-Džazíra. Katar finančně podporuje různé islámské fundamentalistické a

²² GOMBÁR, Eduard. Parlamentní tradice v Kuvajtu. In: SORBY, K. ml. (ed.): *Arabský svět v premenách času*. Bratislava: Slovak Academic Press 2009, s. 113–126.

islamistické organizace a dostal se proto od roku 2019 do diplomatické krize se Saúdskou Arábií, Spojenými arabskými emiráty, Egyptem a dalšími arabskými státy.

Spojené arabské emiráty (SAE) vznikly 2. prosince 1971 a jsou federací sedmi *emirátů*. Prezidentem SAE je vládce Abú Dhabí, jeho zástupcem vládce Dubaje. Vládnoucí rodiny Spojených arabských emirátů představují sedm dynastií. V Abú Dhabí vládne rodina Ál Nahján. V Dubaji je vládnoucí rodinou Ál Maktúm, přičemž politická kultura vlády je spojena s městským charakterem emirátu. Vládcové emirátů Šardža a Ra's al-Chajma pocházejí z klanu Qawásim. Náčelníci kmene Šarqíjún ovládají emirát Fudžajra. Vládnoucí klan emirátu Umm al-Qajwajn se nazývá Ál Mu'allá, Emirát 'Adžmán je ovládán dynastií Ál Nu'ajm.

Předropné hospodářství a společnost byly postaveny na lovu perel. Tradiční společnost emirátů a šejchátů byla náhle transformována a modernizována masivním ropným boomem v 70. letech. Těžba se setkala s úspěchem v říjnu 1960 na území *emirátu* Abú Dhabí v Dubaji byla těžba zahájena v září 1969, v Šardže v roce 1972. Tyto tři ropné *emiráty* se přeměnily v klasické rentiérské státy, přičemž *emirát* Abú Dhabí svou produkcí výrazně převyšoval ostatní, poskytoval 90 % federálního rozpočtu a zaujal tak dominantní pozici. Vzestup cen ropy po říjnové válce 1973 předznamenal mohutný „ropný boom“ v této oblasti. Více než třicet let zažívají Spojené arabské emiráty dynamický růst a udržují jeden z nejvyšších hrubých domácích produktů v přepočtu na hlavu.

V emirátech je základem osobní autority vládce legitimita, jež má genealogický základ kombinovaný s formálním uznáním tradičním beduínským holdem a osobní autoritou či charismatem. Vzrůst počtu obyvatel přístavních měst a vytváření moderní administrativy a byrokracie postupně oddalovaly vládce od obyvatelstva. Na federální úrovni je rozhodovací proces soustředěn do Nejvyšší rady vládců, kterou svolává doživotní prezident, jímž je vládce největšího a nejbohatšího emirátu Abú Dhabí. Nejvyšší radu vládců federace tvoří vládci všech sedmi *emirátů*. Složení vlády bylo dohodnuto v Prozatímní ústavě z roku 1971 a formalizováno Ústavou z roku 1996. Premiérem je dubajský vládce, místopředsedou vlády následník trůnu Abú Dhabí. Konzultativní funkci na celostátní úrovni představuje Federální národní rada. Jedná se o jednokomorové shromáždění, jež plní tradiční funkci konzultace (*šúrá*).

Vládcové emirátů si uvědomují, že závislost na ropě, zahraniční bezpečnostní ochraně, zahraniční technologii a zahraničních expertech přináší značná potenciální rizika pro stabilitu země. Hospodářství je stále z 85 % založeno na těžbě a zpracování ropy a zemního plynu. Země se stala významnou dopravní křižovatkou, má kvalitní přístavy, čtyři mezinárodní letiště a největším leteckým dopravcem je společnost Emirates.

Omán byl tradičně pod vládou cháridžovské sekty *ibáditů*, v zemi vládla dynastie Ál Bú Sa'íd. Sultán Sa'íd bin Tajmúr Ál Bú Sa'íd (vládl 1931–1970) se stal symbolem konzervativismu a zaostalosti, nastolil temnou vládu omezené puritánské autokracie, charakterizovanou zákazy a přísnými tresty. Zahájení vývozu ropy v roce 1967 vedlo k hlubokým tlakům ke změně režimu. V červenci 1970 došlo k palácovému převratu, při němž se moci chopil sultánův syn Qábús bin Sa'íd Ál Bú Sa'íd (vládl 1970–2020). Krize a válka v Zálivu 1990–91 se obrazila též v reformním procesu v Ománu. Sultán Qábús nečekal na petice a sám se chopil iniciativy. V listopadu 1991 sultán nahradil Státní konzultativní radu novou Konzultativní radou, přičemž zvýšil její pravomoci. V listopadu 1996 sultán vyhlásil Základní zákon státu. Byla vytvořena Ománská rada, skládající se z dosavadní Konzultativní rady ("dolní sněmovna") a nové 44členné Státní rady ("horní sněmovna"). V prosinci 1997 došlo k první větší reorganizaci vlády po 25 letech. Do vlády se dostala nová generace technokratů. Počátkem října 2003 v Ománu proběhly první všeobecné volby do Konzultativní rady. Hospodářství Ománu je založeno na těžbě a zpracování ropy a zejména zemního plynu. Stát se však snaží snížit závislost na surovinách a orientuje se na rozvoj cestovního ruchu a námořní dopravy.

Cestovní ruch na Blízkém východě

Ve srovnání s turistickou velmocí Tureckem arabské země výrazně zaostávají. V roce 2019 tuto zemi navštívilo 51 747 198 turistů zejména z Ruska, Bulharska, Německa, Spojeného království a Íránu a pak nich z Gruzie, Ukrajiny, Iráku, Nizozemí a Ázerbájdžánu. Česká republika se ocitla na 28. místě s 311 359 klientů.²³

Destabilizace arabského Blízkého východu se celkově negativně projevila na turismu směřujícího do zemí Severní Afriky. Zcela mimo turistický ruch zůstávala Libye v době diktatury Mu'ammara al-Qadhdháfího od roku 1969 i po jejím skončení v roce 2011.

V Severní Africe je nejvýznamnější turistickou destinací Egypt. Turismus dosáhl vrcholu v roce 2010, kdy počet turistů činil 14,7 miliónů. Turismus je významným zdrojem příjmů (12,5 mld. \$), zaměstnával 12 % pracovní síly a vytvářel 11 % hrubého domácího produktu Egypta. Byl však poškozován cílenými teroristickými útoky islamistů, přičemž nejvýznamnějším se stal „Luxorský masakr“ v 17. listopadu 1997, při němž 62 osob, převážně zahraničních turistů. Další incidenty následovaly v letech 2004 až 2006 na Sinaji.

Rok	počet turistů	příjmy
1981	1 800 000	
1995	2 900 000	3,0 mld. \$
2000	5 200 000	4,7 mld. \$
2005	8 200 000	7,2 mld. \$
2010	14 700 000	12,5 mld. \$

V důsledku egyptské revoluce 2011 a vlády prezidenta Mursího z Muslimského bratrstva došlo k poklesu turistiky o 37 %. Turismus se pak oživil, avšak teroristické útoky, při nichž zahynuli turisté, které proběhly v září a říjnu 2015, dočasně snížily počet návštěvníků Egypta. V současnosti se přiblížil úrovni z roku 2010. V roce 2019 stála v popředí turistického zájmu Evropa (8,4 mil.) následována Blízkým východem (2,4 mil.), Afrikou, Asií a Amerikou.

Rok	počet turistů	příjmy
2011	9 800 000	8,7 mld. \$
2012	11 500 000	9,9 mld. \$
2013	9 500 000	6,0 mld. \$
2014	9 900 000	7,2 mld. \$
2015	9 300 000	3,3 mld. \$
2016	5 400 000	4,4 mld. \$
2017	8 900 000	9,8 mld. \$
2018	11 300 000	12,6 mld. \$
2019	13 026 000	

Tunisko je druhou nejvýznamnější destinací pro evropské turisty v Severní Africe. Rozvoji turistického ruchu se výrazně věnoval režim prezidenta Bin 'Alího po roce 1987. V roce 1991 Tunis navštívilo 3 146 000 osob, přičemž většinu (2,06 mil.) tvořili návštěvníci z Libye, Alžírsko a Maroka. V roce 2000 dosáhl počet příjezdů 5 057 193 osob, z nichž pocházelo nejvíce z Libye (1,47 mil.), Francie (1,23 mil.), Alžírsko (945 tis.), Německo (547 tis.), Itálie (464 tis.) a Velké Británie (351 tis.). V roce 2006 dosáhl počet příjezdů 6 549 549 osob a v roce 2010 celkem 6 902 749 osob. Příjmy z turistiky činily 7 % hrubého domácího produktu Tuniska a pokrývaly 56 % obchodního deficitu. V oblasti turistiky našlo obživu 400 000 Tunisianů.

Důsledky „jasmínové revoluce“ 2011 vedly až do roku 2017 k poklesu turistického zájmu o Tunisko. Turistický ruch utrpěl teroristickým útokem v Národním muzeu Bardo 18. března 2015, při němž zahynulo 19 turistů. Při dalším útoku z 26. června 2015 v turistickém letovisku Port El Kantaoui zahynulo 38 lidí, z toho 30 britských turistů. Přesto však od roku 2017 počet turistů stabilně roste.

²³ Ministry of Culture and Tourism, Republic of Turkey. *Number of Arriving-Departing Foreigners and Citizens*. 2020.

Rok	počet turistů
2010	6 902 749
2011	4 781 896
2012	5 590 464
2013	6 268 582
2014	6 068 593
2015	5 359 309
2016	5 723 021
2017	7 051 993
2018	8 300 000
2019	9 429 000

Maroko se probojovalo na přední příčku turistiky v arabském Maghribu díky celkové politické a hospodářské stabilitě monarchie. V roce 2013 překonalo symbolickou laťku 10 miliónů návštěvníků. Toto číslo ovšem zahrnuje také 4 723 000 Maročanů žijících v zahraničí. Ze zahraničních turistů bylo 3 435 000 Francouzů, 2 115 000 Španělů, 589 000 Belgičanů, 554 000 Nizozemců, 394 000 Italů a 220 000 Američanů.

Rok	počet turistů
1995	2 693 000
2000	4 278 000
2005	5 843 000
2010	9 288 000
2011	9 342 000
2012	9 375 000
2013	10 046 000
2014	10 282 000
2015	10 177 000
2016	10 332 000
2017	11 350 000
2018	12 258 000
2019	13 000 000

Alžírsko se v důsledku tragické občanské války vyvolané islamisty v 90. letech opozdilo v rozvoji turistiky ve srovnání s ostatními státy Severní Afriky. Přesto se v roce 2013 stalo čtvrtou největší turistickou destinací v Africe po Egyptě, Maroku a Tunisku. V roce 2018 dosáhl celkový počet turistů úrovně 2 657 000 osob.

Arabský východ je permanentním zdrojem nestability Blízkého východu, což se katastrofálně projevilo v oblasti cestovního ruchu. Po dobu třiceti let se turisté vyhýbali saddámovskému Iráku, který od roku 1980 vedl války s Íránem, Spojenými státy a jejich spojenci a byl postižen embargem a mezinárodními sankcemi. Teprve v souvislosti s ukončením americké okupace se turistický ruch oživil a dosáhl vrcholu v roce 2010, kdy Irák navštívilo 1 518 000 turistů. Hlavní destinací však byl autonomní irácký Kurdistán, který je považován za stabilní a bezpečnou oblast. Město Irbíl bylo roku 2014 prohlášeno „arabským hlavním městem turistiky“. Aktivita Islámského státu v severním a západním Iráku po dobytí Mosulu v červnu 2014 však zájem turistů citelně oslabily. Je třeba poznamenat, že do počtu turistů nutno zahrnout i poutníky na šíitská svatá místa an-Nadžaf, Karbalá' a Kázimíja v Bagdádu.

Důsledky „arabského jara“ postihly nejhůře turistický ruch v Sýrii. K rozvoji turistiky došlo po nástupu Baššára al-Asada do prezidentské funkce v roce 2000. V roce 2002 přijelo do Sýrie 1,1 miliónu nearabských návštěvníků a 3,2 miliónu Arabů z Libanonu, Jordánska a Iráku. V následujících letech se příliv návštěvníků dramaticky zvýšil na 6 miliónů v roce 2009. Vrchol nastal v roce 2010, kdy Sýrii navštívilo 8,5 miliónu turistů. Příjmy z turistiky ve výši 6,5 mld. \$ tvořily 12 % hrubého domácího produktu Sýrie. V oblasti cestovního ruchu bylo zaměstnáno 12 % pracovních sil. Syrská občanská válka, zahájená v březnu 2011, měla pro

turistiku katastrofální důsledky. Záměrné ničení starověkých a křesťanských památek islamistickými bojovníky vážně poškodilo pět ze šesti památek zapsaných v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

Jordánsko se dostalo na první příčku turistiky na Arabském východě díky stabilitě monarchie, která je však postižena přílivem uprchlíků nejprve z Iráku od americké okupace v roce 2003 a pak ze Sýrie od vypuknutí občanské války v roce 2011. Vrcholu bylo dosaženo v roce 2014, kdy zemi navštívilo 5 326 501 osob. Většinu však tvořili arabští návštěvníci ze Saúdské Arábie (1,057 mil.), Palestiny (542 tis.), Sýrie (421 tis.), Egypta (250 tis.), Iráku (224 tis.). Z nearabských turistů to byli Izraelci (176 tis.), Američané (160 tis.) a Britové (74 tis.).

Destabilizace Libanonu započala od roku 1975, kdy v zemi, který byla tradičním centrem turistiky, vypukla devastující občanská válka. Důsledkem „arabského jara“ byla migrace syrských uprchlíků zejména z řad křesťanů. Mírné oživení turistiky nastalo od poloviny 90. let, kdy zemi navštívilo 450 000 turistů (1995), 472 000 (2000), 1 140 000 (2005) a 2 351 000 (2010). Z celkového počtu 4 651 399 návštěvníků v roce 2018 bylo 190 644 Američanů, 181 321 Francouzů, 114 137 Kanadánů, 104 167 Němců, 84 218 Australanů a 79 309 Britů.

Rok	počet návštěvníků	t toho Syřanů
2011	2 001 211	
2012	5 482 308	4 116 463
2013	5 734 204	4 459 842
2014	4 969 186	3 614 539
2015	3 374 121	1 956 194
2016	4 179 966	1 802 598
2017	4 234 163	2 377 268
2018	4 651 399	2 687 509

Arabské státy Zálivu jsou stále ostrovem stability na Blízkém východě. Geostrategická poloha této oblasti, jakož i bohatství ropy a zemního plynu se však mohou stát místem konfliktu mezi lokálními velmocemi, wahhábovskou Saúdskou Arábií a šíitským Íránem. N straně druhé významné uzly letecké a námořní dopravy, jakož i klimatické podmínky napomáhají dramatickému rozvoji cestovního ruchu.

Největší „turistický boom“ prožívají Spojené arabské emiráty, které jsou na prvním místě v celém arabském světě a zařazují se mezi turistické velmoci. Městu Dubaj se v roce 2017 umístilo na 7. místě ve světě mezi nejnavštěvovanějšími městy. V turistickém průmyslu bylo roku 2018 zaměstnáno 604 300 osob.

Rok	počet turistů
2012	12 400 000
2013	14 000 000
2014	15 500 000
2015	17 000 000
2016	19 300 000
2017	20 700 000
2018	15 930 000
2019	21 001 000

Pokud jde o další státy Zálivu, umístily se v následujícím pořadí (2018): Saúdská Arábie (14 100 000), Bahrajn (4 300 000), Omán (2 300 000) a Katar (1 800 000). Je však třeba vidět specifiky turistické klientely. Například u Saúdské Arábie se jedná též o poutníky do Mekky, ve statistice za rok 2016 figurují návštěvníci z Bangladéše (3,00 mil.), Pákistánu (2,88 mil.), Indonésie (2,56 mil.), Jemenu (2,43 mil.), Indie (1,80 mil.), Egypta (1,16 mil.), Iráku (1,00 mil.) a dalších islámských zemí.

Závěr

Výsledky projektu „*Pozice teritoria Blízkého východu v mezinárodních vztazích s důrazem na rozvoj turismu v kontextu destabilizace teritoria a možné prevence bezpečnostních rizik v turismu v Evropské unii*“ potvrzují správnost přístupu agentury CzechTourism k rozvoji turismu v oblasti Blízkého východu a Severní Afriky.

Agentura CzechTourism rozvíjí jako jedno z teritorií oblast Blízkého východu s důrazem na země Rady pro spolupráci zemí Zálivu (*GCC, Gulf Cooperation Countries*). Od roku 2010 pořádá v teritoriu akce, a to zejména ve vybraných zemích – Spojených arabských emirátech, Saúdské Arábii, Kuvajtu, Kataru, Bahrajnu a Ománu. Vývoj v teritoriu Blízkého Východu je velmi úzce propojen s teritoriem Severní Afriky, kde agentura CzechTourism neplánuje v nejbližším období žádné podobné aktivity rozvíjet, nicméně i uvedené teritorium je třeba monitorovat s ohledem na uplynulý vývoj a destabilizační tendence v oblasti.

Agentura CzechTourism posiluje prezenci v oblasti s výhledem na otevření zahraničního zastoupení 2., event. 1. stupně v souvislosti se světovou výstavou Expo 2020 Dubaj, která proběhne v termínu od 1. října 2021 do 31. března 2022. Jde o první světovou výstavu, která se uskuteční v regionu MENA (Střední východ a Severní Afrika, *Middle East and North Africa*). Proto je nutné při rozvíjení dalších aktivit vycházet z uplynulého období a monitorovat vývoj v oblasti po stránce ekonomické, politické, bezpečnostní, společenské a kulturní s dopadem na oblast turismu.

Prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, o.p.s.

Náklady spojené s realizací projektu:

- bez dotace ze strany poskytovatele
- financováno plně řešitelským pracovištěm VŠMVVP

V Praze dne 28. 1. 2021

doc. Ing. Pavel Krpálek, CSc.
prorektor pro vědu, výzkum, tvůrčí,
publikační a grantovou činnost
Statutární zástupce rektora
Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů
Praha, o.p.s.